

Heilig Land Stichting

Het Midden Oosten dicht bij huis

ANNE VAN BAKEL | Als bakens in een zee van groen verheffen de op minaretten lijkende ranke torens van de Cenakelkerk zich op de stuwwal tussen Groesbeek en Nijmegen. Niet alleen verwijzen ze naar een kerkgebouw met pastorie maar ook naar een klooster/pelgrimshuis, een devotiepark, een begraafplaats en een niet afgebouwde H. Hartbasiliek. Tezamen vormen ze het complex 'Heilig Land Stichting', waarvan de oorsprong ligt in het 'Rijke Roomse Verleden' aan het begin van de 20ste eeuw. Decennia lang had dit complex een sterke aantrekkingskracht op het Nederlandse katholieke volksdeel. Rondleidingen door paters Montfortanen zorgden ervoor dat hele generaties bekend raakten met de verbeelding van de gewijde plaatsen in het Heilig land.

De Cenakelkerk verheft zich met haar ranke torens als een baken tussen het groen

Kaart van het terrein van de Heilig Land Stichting, in het tijdschrift 't H. land, juni 1916

De Engelenlaan, als toegangsweg naar de Cenakelkerk, is momenteel volledig dichtgegroeid. Aansluitend aan de kerk links het pelgrimshuis Casa Nova, rechts de pastorie

Toen in de jaren zestig de belangstelling voor het devotiepark terugliep, werd het concept aangepast. De H.L.St. herbergt heden ten dage een bloeiende parochie, het pelgrimsoord Casa Nova, een bijzondere begraafplaats en het Openluchtmuseum dat zich met steun van de overheid als een intercultureel ontmoetingscentrum profileert. In 2004 verklaarde de Rijksdienst voor de Monumentenzorg het complex van de Heilig Land Stichting (H.L.St.) tot rijksmonument. Een plan voor restauratie van het geheel is in voorbereiding.

De beginperiode | Initiatiefnemer van de H.L.St. is Arnold Suys. Als kapelaan in Waalwijk had hij al vroeg ideeën om tot lering van het volk een devotiepark in te richten. Aanvankelijk had Suys de intentie om een nationale H. Hartbasiliek te bouwen. Frankrijk was hem daarin al voorgegaan met de bouw van de Sacré Coeur in Parijs en ook België had inmiddels zijn nationale H. Hartbasiliek in Brussel. Suys heeft in 1907 met de vrome en gefortuneerde mevr. Vroomans-Leclerq gepoogd om tot de oprichting van zo'n basiliek te komen; een samenwerking die echter vroegtijdig strandde. Zonder haar verdergaande, werd duidelijk dat voor de financiering van zo'n immens project onvoldoende basis bestond. Het besef groeide dat het volk eerst tot een grotere kennis omtrent Christus' leer en leven moest worden gebracht vooraleer het tot grotere devotie en vrijgevigheid voor dit doel zou komen. Tijdens zijn reizen naar Palestina had Suys

Het interieur van de Cenakelkerk met de Beuronse mozaïeken

immers ook zelf ervaren hoe het bezoeken van de heilige plaatsen zijn eigen geloofsbeleving had geïntensiveerd. Zijn plan om wat hij daar gezien had in Nederland na te bouwen, nam steeds vastere vormen aan toen hij op zijn tweede reis naar Palestina de kunstenaar Piet Gerrits en de architect Jan Stuyt ontmoette. Gedrieën hebben zij een belangrijk stempel gedrukt op het ontstaan en de ontwikkeling van de H.L.St. De in 1911 opgerichte H.L.St. vestigde zich op een terrein van ca. 50 ha. in de gemeente Groesbeek bij Nijmegen. In plaats van een nationale basiliek voor het H. Hart werd begonnen met de bouw van de Cenakelkerk (cenaculum = eetzaal; hier: zaal van het Laatste Avondmaal) een pastorie en een klooster.

Kerk, pastorie en pelgrimshuis | De Cenakelkerk, ontworpen door Jan Stuyt en Jos Margry, werd tussen 1913 en 1915 gebouwd. De vraag om gebouwen te ontwer-

pen naar voorbeelden uit 'het leven ten tijde van Christus', kwam Jan Stuyt goed uit. Als tegenstander van de overheersende neogotische kerkelijke bouwkunst van die dagen, had hij hier de gelegenheid een andere stijl te kiezen. Naar vroegchristelijke en byzantijnse voorbeelden ontwierp hij een centraalbouw. De betonnen koepel is een vroeg staaltje ingenieurskunst van ir. Wiebenga. Door de as van de kerk te verlengen met een voorhal en een koor combineerde Stuyt lengte- met centraalbouw. Het oosterse aanzicht van de kerk wordt nog versterkt door twee slanke hoog opgaande torens ter weerszijde van de ingang en het witgepleisterde, ornamentloze exterieur. Het ontwerp van de platgedekte, witgepleisterde en horizontaal gelede pastorie en klooster/pelgrimshuis mag voor die tijd uitzonderlijk genoemd worden. 'Het Nieuwe Bouwen' en 'de Stijl' moeten nog op gang komen en ook Frank Lloyd Wright is dan nog weinig bekend in ons land. De oriëntaalse indrukken die Stuyt in Palestina opdeed, krijgen hier hun weerslag; een bijbels oriëntalisme aan de vooravond van het Moderne Bouwen. In tegenstelling tot het uiterlijk van de kerk zijn het kerkinterieur en enkele ruimten in de pastorie door Piet Gerrits uitbundig gedecoreerd. Mozaïeken in een zeer statische en verstilde Beuronse stijl grijpen terug op vroegchristelijke en byzantijnse voorbeelden, de schilderijen, uitgevoerd in Keim verf, zijn veel levendiger en uitbundiger en geïnspireerd op het alledaagse leven in het Palestina van die tijd.

De negende statie van de kruisweg is door Piet Gerrits aangebracht op een grafkelder

Devotiepark, begraafplaats en H. Hartbasiliek | Na de bouw van kerk, klooster en pastorie gaf vooral Piet Gerrits, weliswaar in overleg met Suys en de paters Montfortanen, vorm aan het uitbeelden van het devotiepark. De geboortegrot en timmermanswoning getuigen van Jezus' verborgen leven; de bergrede reliëfs geven facetten weer uit het openbare leven en Jezus' lijdensweg is uitgebeeld in mozaïektableaus of gerealiseerd in driedimensionale objecten (de Calvarieberg en het graf van Jezus). Op een heuveltop is een 'hemelvaartskoepel' gebouwd. In (zoveel mogelijk) natuurlijke materialen als leem en hout, lage en vlakke vormen en lichtgepleisterde muren, werd hier de Orient tot leven gebracht. Geen neogotische kruisweg maar een antropologisch park waar je Jezus als arabier met zijn apostelen kon tegenkomen. Bekende bijbelverhalen maar

Beth Juda, met zijn lage, platte, licht gepleisterde gebouwen en de oosterse vegetatie geeft het oriëntaalse beeld van het H.Land zoals Piet Gerrits dat indertijd zag

in een volkomen nieuwe oosterse jas. Devotie door kennis over hoe het was. Generaties lang zijn gelovigen in groten getale door de paters Montfortanen rondgeleid; zodanig veel zelfs dat de H.L.St. enige tijd een eigen spoorwegstation ter beschikking stond.

Ook sprak het veel gelovigen aan een laatste rustplaats te kiezen in de nabijheid van de Calvarieberg of het H. Graf, waartoe de parochiële begraafplaats de gelegenheid bood. Piet Gerrits heeft op een bijzondere wijze de graven, zoals in Palestina gebruikelijk, door een lage ommuring tot tuingraven gemaakt.

Het oorspronkelijke doel van Suys was het bouwen van een nationale H. Hartbasiliek. Ruim 10 jaar na de oprichting van de H.L.St. werd de basiliekstichting in het leven geroepen om de inzameling van gelden voor de bouw te stimuleren. In 1932 is naar een ontwerp van Jan Stuyt een begin gemaakt met de bouw van een enorme basiliek. Door te weinig draagvlak en daaruit voortvloeiend een gebrek aan financiële middelen is de bouw echter nooit verder gekomen dan het atrium met galerijen en de voorhal.

De latere periode | In de zestiger jaren van de vorige eeuw stagneerde, vermoedelijk in samenhang met de toenemende secularisatie van de Nederlandse samenleving, het bezoekersaantal van de H.L.St. Nieuwe impulsen waren nodig om de belangstelling weer op te voeren wat aanpassing vereiste van de bestaande beheerssituatie van het complex. De oorspronkelijke stichting werd opgesplitst waardoor zowel de parochie met kerk en pastorie als de begraafplaats en het devotiepark tot zelfstandige instituties werden. Ook het klooster/pelgrimshuis Casa Nova kreeg een zelfstandige status en het devotiepark werd: 'Bijbels Openluchtmuseum'. Mede hierdoor konden succesvol subsidies worden verworven en nieuwe bouwactiviteiten ontwikkeld.

Zicht vanaf de Calvarieberg op de ommuurde tuingraven op de begraafplaats

Om verdere schade door inwatering te voorkomen is boven de hemelvaartskoepel een dak aangebracht

Vanaf het begin van de jaren negentig richt het beleid zich nadrukkelijk op de aan de bijbel verwante monotheïstische religies: het jodendom, christendom en de islam. Een verbreding die stevig verankerd ligt in de bijna honderdjarige oriëntaalse geschiedenis van de H.L.St. Het openluchtmuseum is als bindend element tussen de verschillende religies door het aandragen van kennis én het kweken van begrip en tolerantie weer bijzonder actueel.

Monumentenstatus en restauratie | In februari 2004 neemt de RDMZ het complex H.L.St. op in het register van beschermde monumenten waardoor globaal genomen alle objecten van vóór 1970 onder de rijksbescherming vallen. Die bescherming betreft niet alleen gebouwen maar ook reliëfs, beelden of beeldengroepen, alsook de landschappelijke aanleg met de daarbij horende lanen en zichtlijnen. De reden tot bescherming is gelegen in het unieke van het complex. Als redelijk gaaf bewaard voorbeeld van een devotiepark, gebouwd in een oosterse trant, geeft het uitdrukking aan tijdgebonden religieuze ontwikkelingen en belevingswerelden. Het park heeft van meet af aan een museale functie gekend en overstijgt in omvang en kwaliteit verre soortgelijke projecten. Het H.L.St. complex heeft bovendien stedenbouwkundige waarde als onderdeel van een cluster van r.k. stichtingen in de directe omgeving waartussen een visuele relatie bestaat.

Een restauratieplan is in voorbereiding. Dit plan zal behalve de hoognodige restauratie en het herstel van gebouwen, beelden, reliëfs en authentiek meubilair ook een landschappelijke herziening omvatten. Opgemerkt moet worden dat niet altijd even zorgvuldig werd omgegaan met het in het verleden aangedragen culturele erfgoed.

De samenhang tussen de verschillende objecten, de daarmee in verband staande logistiek, de (oorspronkelijke) lanen en zichtlijnen, zullen onderwerp zijn van onderzoek en daar waar nodig, worden aangepast en/of verbeterd. ■

Anne van Bakel is als kunsthistorica werkzaam bij Tak architecten in Delft en Arnhem